

УДК 341.171

Власенко Богдана Володимирівна

студентка факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Анотація.** Стаття присвячена проблематиці дослідження політичних передумов створення та становлення Європейського Союзу. Аналізуються основні політичні чинники внутрішнього та зовнішнього характеру, що здійснили вплив на виникнення та подальший розвиток ЄС.*

***Ключові слова:** Європейський Союз, політичні передумови, європейська інтеграція.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, у зв'язку з посиленням глобалізаційних та трансформаційних процесів ми стаємо свідками поступової еволюції поглядів на державу та право, виникнення нових явищ та процесів у даній площині, що потребують належно висвітлення та аналізу. Одним з найвагоміших та найбільш цікавих з них безумовно є європейська інтеграція, наслідком якої стало утворення нового, абсолютно унікального утворення – Європейського Союзу. Серед питань даної проблематики, що викликають особливий інтерес, слід відзначити питання політичних передумов євроінтеграційних процесів, дослідивши які можна зробити висновок не лише про загальні тенденції даного процесу, але і його

особливості та перспективи, передбачити можливий розвиток європейської інтеграції в майбутньому.

Мета. Основне завдання даної роботи полягає у дослідженні політичних процесів, розвиток яких спонукав європейські держави до об'єднання та кооперації з метою їх більш ефективної взаємодії у сферах спільної діяльності та покращення добробуту власних громадян.

Аналіз наукових досліджень. Дослідженню історичних аспектів європейської інтеграції присвячені роботи численних науковців, таких як А. І. Муравйов, І. В. Яковюк, М. М. Бірюков, Є. В. Ткаченко та ін. Разом з тим, існуючі наукові напрацювання зосереджуються головним чином на питанні еволюції інституційного механізму європейських співтовариств та висвітлюють проблематику політичних факторів такої інтеграції лиш побіжно. Дану ситуацію можна вважати незадовільною з огляду хоча б на те, що політичні передумови європейської інтеграції відгравали ключове значення в процесі виникнення та розвитку Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Передусім необхідно зазначити, що після Другої світової війни держави європейського континенту перебували в стані глибокої політичної та соціально-економічної кризи. Зруйновані промисловість та сільське господарство, пошкоджена інфраструктура, численні людські втрати призвели до необхідності мобілізації великої кількості ресурсів для відбудови економік західноєвропейських держав. Безумовно, реалізація завдань подібного масштабу шляхом зусиль однієї держави є неможливою. У зв'язку з цим, відразу ряд провідних європейських політиків висловилися щодо концентрації спільних намагань. Так, в 1946 р. майбутній канцлер ФРН К. Аденауер висловив позицію, відповідно до якої, стабільний розвиток та відновлення Німеччини, як і її існування в майбутньому можливі лише за умови інтеграції з іншими

західноєвропейськими демократіями. Позиція щодо створення загальноєвропейського об'єднання підтримувалася і У. Черчиллем. Проте питання стосовно форми такого утворення залишалось відкритим [1, с. 742-748].

Цілком логічно, що найперше поєднати зусилля варто було б в галузях економічної співпраці. Кооперація зусиль та спільне управління галузями промисловості мали на меті не лише відновлення після руйнувань, завданих війною, але й повинні були стати своєрідним запобіжником нової. Саме недопущення військового конфлікту на європейському континенті в майбутньому стало провідною метою «плану Шумана». Його сутність полягала в наступному: оскільки військово-політичне та економічне протистояння двох великих європейських держав – Франції та Німеччини уже декілька разів призводило до масштабних військових конфліктів (Франко-Пруська війна 1870 р., Перша та Друга світові), то запобігання ворожнечі між ними має першочергове значення не лише для них самих, але й для забезпечення безпеки та стабільності інших країн материка. Безпекові системи минулого показали свою повну неефективність, тому Р. Шуман – міністр закордонних справ Франції запропонував об'єднати під спільним управлінням галузі промисловості двох держав, без яких ведення війни стає неможливим – металургічної, залізорудної, вугільної. Спільний та взаємний контроль й управління цими галузями робить нереальним не лише потенційний військовий конфлікт між двома державами, але й навіть саму підготовку до бойових дій. Оскільки до цієї домовленості виявили бажання приєднатися й інші держави Західної Європи – Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург, було прийнято рішення започаткувати Європейське об'єднання вугілля і сталі, утворене Паризьким договором 1951 р. [2, с. 85-89].

Каталізатором вказаних процесів виступили події в Центральній Європі, що відбулися відразу по завершенні Другої світової. В цей час Радянський Союз привів до влади у визволених центральноєвропейських державах комуністичні режими, що відразу ж взяли курс на поглиблену співпрацю з СРСР у всіх без винятку сферах суспільного життя. Причому головною метою існування комуністичного табору стало поширення марксистської ідеології по всьому світу, в тому числі й військовими засобами. Відповідно головним противником проголошувалися капіталістичні держави Заходу. В умовах існування такої потужної та небезпечної загрози як СРСР, об'єднання західноєвропейських держав ставало просто необхідним задля збереження демократії та підтримання прав людини в цих державах.

Безумовно, першочергове значення за подібних умов мало співробітництво не лише політичне та економічне, але й військове. Крім того, положення ст. 51 Статуту ООН надає можливість щодо реалізації права на індивідуальну та колективну самооборону. Держави Західної Європи скористалися можливостями колективної самооборони, уклавши в 1948 р. Брюсельський пакт, яким започатковувався Західноєвропейський союз – організація щодо співробітництва у сфері оборони та безпеки. Основними причинами підписання даного Пакту виступали необхідність протистояти військовій загрозі з боку Радянського Союзу та його сателітів, а також побоювання реваншу з боку німецького милітаризму (останній фактор відпав після приєднання ФРН до Західноєвропейського союзу та утворення ЄОВС) [3, с. 25-29].

Разом з тим, необхідно зазначити, що реалізація суто європейської військової інтеграції не вдалась. Уже в 1949 р. було створено Організацію Північноатлантичного договору – НАТО, провідним військовим та економічним рушієм якої стали Сполучені Штати, діяльність альянсу

здійснювалася в першу чергу з огляду на геополітичні інтереси та військову доктрину США. Армії західноєвропейських держав, їх організація та управління були зорієнтованими в першу чергу на взаємодію в рамках Північноатлантичного альянсу, в той час, як Західноєвропейському союзу відводилася другорядна роль.

В той же час, чимало політиків не полишало ідеї створення «європейської армії». Переворот у Чехословаччині (1948 р.) та блокування Західного Берліну (1948-1949 рр.) довели серйозність намірів Радянського Союзу, а також необхідність поглиблення та пришвидшення інтеграції європейських держав у військовій сфері. Головним провідником даної ідеї став прем'єр-міністр Франції Р. Плевен, який представив «план Плевена», що передбачав утворення спільної європейської армії, яка б складалась зі змішаних формувань та у випадку необхідності могла б взаємодіяти зі структурами Північноатлантичного альянсу. Проте практичне втілення даної ідеї навіть після створення Європейського оборонного співтовариства (Паризька конференція 1952 р.) не відбулося з двох ключових причин. По-перше, через протидію Великобританії, яка вбачала в даному об'єднанні загрозу власному військово-політичному суверенітету. По-друге, організаційно «європейська армія» входила до складу керівних структур Північноатлантичного союзу й підпорядковувалася Верховному командуванню Об'єднаними військовими силами НАТО в Європі. Тож перспектива загальноєвропейської кооперації в оборонній сфері залишилась не реалізованою протягом наступних десятиліть.

Окрім внутрішніх чинників та радянської загрози, що спонукали європейські держави до об'єднання у співтовариства існували й деякі зовнішні геополітичні чинники, що стимулювали даний процес. Наслідком глобального військового протистояння у Другій світовій стало повне

розорення європейських держав, що потребували економічної допомоги та численних фінансових вливань для відбудови. В той же час, США прагнули до відродження Європи як основного союзника в питанні боротьби з комунізмом. З даною метою було реалізовано «план Маршалла», який передбачав асигнування коштів європейським державам. Щоправда, використати отримані фінансові ресурси європейці повинні були на купівлю товарів американського виробництва. Це ставало черговим стимулом для економіки США, але в той же час давало європейцям можливість стабілізувати власні фінансово-економічні системи. Наслідки реалізації окресленого плану можна визнати суперечливими. З одного боку, він сприяв відбудові Західної Європи, стабілізації економік, підвищенню добробуту населення. З іншого, – сприяв виникненню фінансово-економічної та військово-технічної залежності європейських держав від Сполучених Штатів (оскільки на кошти, що надавалися за «планом Маршалла» реалізовувались товари споживання, а не засоби виробництва). Таким чином європейські держави не бажаючи ставати сателітами США повинні були створити потужний економічний центр на теренах Західної Європи, що було б неможливо без створення єдиного вільного ринку, валютного та митного союзу.

Слід зазначити, що на той час серед політичних та громадських діячів – прихильників європейської інтеграції не існувало єдиного погляду на форму майбутнього співіснування Європи. Так, існувало принаймні дві провідні концепції майбутньої інтеграції: федералізм та функціоналізм [1, с. 743-744]. Прихильники федералізму вбачали вирішення проблем, що постали перед спільнотами європейських держав перш за все у створенні певної геополітичної структури – Сполучених Штатів Європи. Дана ідея висувалася мислителями ще за часів епохи Просвітництва. Організаційна структура

подібного утворення повинна була б стати аналогічною класичній федеративній республіці, як приклад та орієнтир розглядалися перш за все Сполучені Штати Америки. Прихильники ж іншого підходу – функціоналізму (що згодом трансформувався у неофункціоналізм) вважали, що першочерговим кроком має стати кооперація між державами у окремих сферах з її подальшим поступовим поширенням на інші. Саме з метою координації зусиль держав в окремих сферах й мають створюватися загальноєвропейські співтовариства. Американський політолог, засновник неофункціоналізму Е. Хаас стверджував, що в кінцевому рахунку технічне співробітництво з однієї області буде переходити на суміжні, а з розширенням економічної інтеграції (ліквідація квот та тарифів, створення вільного спільного ринку), перейде у політичну площину. Прихильники неофункціоналізму вважали, що різкий перехід до федеративної форми існування країн Західної Європи є неможливим та поспішним. Саме функціональний підхід було сприйнято «батьками-засновниками» європейських співтовариств Р. Шуманом та Ж. Монне. Крім того, відповідно до такого підходу «об'єднана Європа» у випадку розширення повинна була охопити не лише країни-учасниці Співтовариства, але й бути орієнтованою на прийняття нових членів, що відповідатимуть певним критеріям. Укладення в 1951 р. Паризького договору та заснування ЄСВС створило передумови для реалізації ідеї запобігання нової масштабної війни на європейському континенті за умови створення інститутів співтовариства, що здійснюватимуть спільне управління стратегічним галузями промисловості та економіки в цілому. Позитивний досвід функціонування Європейського співтовариства вугілля та сталі й очевидна неефективність спроб створити дієве політичне співтовариство в сфері оборони та безпеки на декілька

майбутніх десятиліть визначили тенденції розвитку євроінтеграційних процесів.

Другий етап інтеграції розпочався у 1957 р. з утворенням Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом). Римський договір зробив можливою інтеграцію в політичній (через утворення спільних інституцій для управління ринком), економічній та правовій (був даний початок формуванню наднаціонального права, що врегулювало б відносини, віднесені до відання співтовариств) площинах.

Протягом наступних десятиліть європейські співтовариства досить ефективно та продуктивно сприяли розвитку своїх членів в галузях спільного управління, час від часу розширяючи сферу власної компетенції. Наступним документом, що сприяв трансформаційним процесам в ході європейської інтеграції став Єдиний європейський акт 1986 р., яким було створено підґрунтя до запровадження єдиного ринку, одночасно були внесені зміни й до повноважень основних інституцій (розширені повноваження Європарламенту). Крім того, у Єдиному Європейському акті було поставлено питання про створення Європейського Союзу, який мав стати інститутом не лише економічним, але й політичним [4, с. 111-113].

На початку 90-х рр. мали місце глобальні геополітичні трансформації, що поставили перед європейськими співтовариствами нові виклики. Політичні передумови подальшої трансформації європейських спільнот у Європейський Союз були зумовлені двома основними групами чинників. Внутрішні передумови утворення ЄС як геополітичного суб'єкта, наділеного власною правосуб'єктністю полягають перш за все у завершенні тих інтеграційних процесів, що мали місце в економічній сфері. Повертаючись до постулатів неофункціоналізму, покладеного в основу діяльності європейських

співтовариств можемо зазначити, що до того моменту економічна інтеграція досягла рівня достатньо високого, для того, щоб перейти в площину політичну. Подальший розвиток економічних та фінансових відносин у межах існуючої моделі співтовариств ставав неможливим. Постулати Римського договору 1957 р. вичерпали себе й подальший економічний розвиток потребував нових політичних інструментів.

Не менш вагомими для еволюції європейської інтеграції стали й зовнішні чинники. Так, наприкінці 80-х на поч. 90-х рр. XX ст. припинив своє існування комуністичний табір, розпався й Радянський Союз. У новій геополітичній реальності, здавалося, не було й місця для Північноатлантичного альянсу. У зв'язку з цим, військово-технічне співробітництво зі Сполученими Штатами уже не мало пріоритетного значення для європейців. Крім того, до того часу ЄЕС уже пережило декілька етапів розширення, нараховуючи 12 членів та володіючи досить значними власними ресурсами. За даних умов цілком логічним виглядало рішення посилити європейську інтеграцію, трансформувавши ЄЕС в могутній суб'єкт геополітики, здатний сперечатися за гегемонію в світі зі США.

Таким чином можемо зробити висновок про те, що трансформація, якої зазнав євроінтеграційний процес з моменту створення Європейського співтовариства вугілля та сталі до формування Європейського Союзу – результат великої кількості чинників та окремих факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Проте й на сьогоднішній день євроінтеграційні процеси в жодному випадку не можна вважати завершеними. Європейський Союз продовжує своє розширення та трансформацію власних інститутів, зумівши при цьому домогтися надзвичайно високого рівня взаємодії при вирішенні питань, що постають перед ним.

Висновок. На сьогоднішній день Європейський Союз є унікальним геополітичним та економічним утворенням, що об'єднує 28 незалежних держав, утворює найбільший у світі спільний ринок та продовжує інтеграцію та поглиблення співпраці в різноманітних сферах суспільного життя. Проте навряд чи можливо зрозуміти його сутність та досягнути той шлях, що був пройдений європейськими державами до створення Союзу без докладного аналізу цілого комплексу подій та факторів, що виступили передумовами його формування. Сюди можна віднести чинники економічного, політичного соціально-культурного, історичного та ідеологічного спрямування. Слід відзначити, що при їх дослідженні в науковій літературі увага звертається перш за все економічні передумови виникнення Європейського Союзу, у той же час не висвітленою залишається політична складова даного процесу. Безумовно, загальне визначення політичних чинників як внутрішнього (взаємовигідність економічної співпраці, необхідність концентрації зусиль для забезпечення сталого розвитку), так і зовнішнього (загроза агресії з боку СРСР, необхідність протистояти гегемонії США) характеру в цілому не виникає нарікань, проте розкриття кожного з них потребує подальшого висвітлення у науковій літературі.

Література

1. Ткаченко Є.В. Щодо деяких історичних аспектів розвитку європейської інтеграції [Електронний ресурс] / Є.В. Ткаченко // Форум права : електрон. наук. фах. вид. — 2012. — № 3. — С. 742—748.
2. Яковюк І. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції // Вісн. Акад. правов. наук України. №4 (35). — Х. : Право, 2003. — С. 85—89.

3. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Роль США в системі європейської безпеки: історія становлення Європейського оборонного співтовариства / І. В. Яковюк, Р. Р. Орловський // Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. – Харків, 2017. – Ч. 1. – С. 21–29.
4. Давиденко Д. В. Європейський Союз: історія становлення й розвитку / Д. В. Давиденко // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 2. – С. 111-113.